

a különböző osztályközösségeket szervezi iskolaközösségi szintre, amikor az iskola-vezetés elképzeléseit, terveit, előírásait egységes értelmezésben gyakorlattá alakítja, terveket sző, javaslatokat készít, határozatokat hoz stb. Ezek is a koordináció formái: az osztályközösségek iskolaközösségbe való beillesztése vezetői szinten itt kezdődik.

A tantestületi értekezlet — akár iskolai, akár az osztályban tanító nevelőké — alkalmas fórum az összehangolásra. A problémák felvetése, elemzése, vélemények, elképzelések, kérések hangzanak el, megállapodások születnek itt —, az osztályfőnöknek tehát igen alkalmas fórum a koordinációra.

*

Az osztályfőnök az iskolai nevelés rendszerében nem egyedüli személyiségformáló erő. Pedig tapasztalható olyan felgófás, hogy az osztályfőnök felelős mindenért, ami az osztályban történik; egyedül neki kell végeznie a tanulók jellemformálását; hogy „mindennel kell foglalkoznia” stb. Nem kevés nevelőnk éppen ezek miatt vonakodik az osztályfőnöki munkától.

Az osztályfőnöki teendők ellátása valóban nem könnyű és nem kényelmes feladat. De könnyítési, ésszerűsítési lehetőség található. Illetve: legtöbbször az a nevelő „vész el nyakig” az osztályfőnöki teendőkben, aki nem tud tervezni, szervezni. Nem tekinti és nem látja át a rendelkezésre álló nevelési erőket, ezek lehetőségeit, nem tudja őket mozgásba hozni. Sőt, nem egyszer idegenkedik ezektől, mert külön feladatot, megterhelést lát bennük. Ilyenkor valóban elkeserítően soknak tűnik a tényleg nem kevés feladat és annak hamis látszata, hogy végrehajtásához „csak egyedül vagyok”.

A koordináció technikailag egyszerűen hangszerelés, úgy, hogy minden hangszer a megfelelő időben, erősséggel és hangot adjon, s közösen pedig tökéletes harmónia jöjjön létre. Voltaképpen fokozott információcserét kell megvalósítani valamennyi nevelési tényező között. Őnálló „intézkedésre” (utasítás?, parancs?, „egyéni döntés?”) szinte nincs is szükség, hiszen valamennyi nevelési tényező mozgásban, munkában van. Tehát nem elsősorban serkenteni kell a nevelési erőket, nem „kitalálni” számukra a tennivalókat. Ehelyett a nevelőmunka folyamatát kell elemezni, közösen megvitatni, és együtt megtalálni a helyes megoldást, amiből ki-ki képes saját feladatát kielemezni, megtervezni és eredményesen végezni.

DR. KISS GÉZA
Tanárképző Főiskola, Pécs

Hazafiságra nevelés és nemzeti hagyományaink ápolása történelemtanításunkban

A felszabadulás óta eltelt negyedszázadban a hazafias nevelés igényével 1950-ben találkozunk először. Köznevelési törvényünk egyik rendelete már ekkor azt kívánta az általános iskolától, hogy

„...tanulóifjúságunkat Népköztársaságunk öntudatos, fegyelmezett állampolgárává, a dolgozó nép hűséges fiává, a szocializmus építőjévé nevelje — a közösség, a nép, a haza önzetlen szolgálatának, a munka szeretetének és megbecsülésének, a nemzeti függetlenség, a dolgozók nemzetközi harca érdekében való önfeláldozásnak és bátorságnak szellemében,” [1]

A hazafias nevelés céljainak egészen új megfogalmazása volt ez, melyhez a felzabadosulás, majd a népi demokratikus fordulat után beálló gazdasági, társadalmi változások szolgáltak alapul. Ekkor fogalmazódott meg a hazafiság új, korszerű fel fogása, a szocialista patriotizmus, mely a munkásosztály érdekei és világnézete alapján kezdettől fogva összefonódott a proletár internacionalizmussal.

Az 1950-es évek elejének elméleti és politikai hibái miatt azonban hamarosan zavarok keletkeztek a hazafiság és proletár nemzetköziség értelmezésében is. A hazafiság kérdése 1953-tól kezdve gyakran volt tárgya a politikai fejlődésünkkel párhuzamosan ideológiai, világnézeti vitáknak. A hazafias nevelés szükségyszerűségét azonban nem vonta kétségbe senki. Változó hangsúllyal ugyan, de állandóan szerepelt az oktató-nevelő munkánkkal szemben támasztott követelmények között.

Néhány év óta ismét nevelő munkánk homlokterébe került a hazafiság problematikája és ezzel együtt a hazafias nevelés kérdése. A hazafias neveléshez kapcsolódó feladatok megoldása nem új dolog nevelőink számára, de ahhoz, hogy nevelő munkánk a megnövekedett követelmények színvonalára emelkedjék, az eddiginél nagyobb tudatosságra, nemzeti hagyományainknak a korábbinál szélesebb körére és szigorú következetességre van szükségünk.

Mindenekelőtt néhány gyakran használt fogalmat kell szemügyre vennünk. A szívünkben élő haza képét csodálatosan fejezik ki *Radnóti Miklós* nemes veretű sorai:

„Nem tudhatom, hogy másnak e tájék
mit jelent
Nekem szülőhazám itt e lángoktól ölelt
kis ország, messzeringó gyermekkorom
világa
Belőle nőttem én, mint fatörzsből gyöngé
ága
s remélem testem is, majd e földbe
süpped el.”

Maradandó e sorok szépsége, de a haza fogalma örök időre meg nem határozható. Más volt ez a táj, mások a szokások és a kultúra a feudalizmus lassú ritmusú századaiban, s nagyot változott akkor, amikor a kapitalizmus gyúrta-formálta a saját igényei szerint a tájat és az embert. Negyedszázada immár, hogy gyorsuló tempóban alakul tovább a haza arculata. Új vonások válnak dominálóvá s merülnek el rendre a történelemben a korábbi századok ismérvei, a táj arculatát meghatározó, vagy a társadalom polarizáltságát tükröző jelenségei.

A rendre következő korváltásokat figyelembe véve a haza fogalmán azt a gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális környezetet értjük, melyben egy nép él és dolgozik. Ebben benne van a terület fogalma is, de a haza alkotó elemei közül mégis legfontosabb a társadalmi-politikai rendszer, mert elsősorban ez határozza meg az összes többi tényező tartalmát és fejlődését. Az adott korszak leghaladóbb társadalmi-politikai viszonyai melletti állásfoglalás viszont mindig a hazaszeretetet, az igazi hazafiságot tükrözi. Ezért kapcsolták össze már demokratikus hagyományaink legkiválóbb hordozói is a „haza és haladás” fogalmát. Ezért írhatta le *Ady* is az alábbi sorokat:

„A hazafiság valami olyan sine qua nonja az embereknek és a társadalomnak, hogy még fogalomná sem kell sűríteni... A közös kultúrában s közös társadalmi munkában álló becsületes emberek mind azok. Hazafiak, ha úgy tetszik. Aki ellensége a haladásnak, az emberi szellem feltétlen szabadságának, hazaáruló, ha örökösen nem tesz is egyebet, mint a nemzeti himnusz éneklé.” [2]

A hazafiság korszakunkban is a társadalmi haladáshoz való viszonyt jelzi és a szocializmus egyértelmű szolgálatát követeli. A demokratikus hazafiság ismérveit

magáénak valló, de ahhoz viszonyítva mégis minőségi változást jelentő szocialista hazafiság alap gondolata az, hogy

„... korunkban a tartós nemzeti felemelkedés útja a szocializmus; a szocialistává fejlődő nemzet vezetője pedig a munkásosztály és forradalmi marxista pártja. A kapitalizmus elleni harcban és a szocializmus felépítésében valamennyi ország proletariátusának közösek az érdekei, minden nemzet proletariátusa csak akkor tudja betölteni nemzeti hivatását, ha más nemzetek proletariátusával internacionalista szövetségben egyesül. A szocialista hazafiság tehát egyrészt a legnemesebb patriotizmus, másrészt proletár internacionalizmus. E két oldal benne szervesen összetartozik, kiegészíti és feltételezi egymást.” [3]

A szocialista hazafiság kialakításával kapcsolatos feladataink végrehajtását napjainkban jelentősen megkönnyíti nemzeti hagyományaink körének kiszélesedése. Ezek a dogmatikus politikai koncepció idején csupán demokratikus hagyományaink egy-egy részét és függetlenségi küzdelmünket foglalták magukba. Az évek óta zajló történelmi vita hozzásegít bennünket történelmünk illúzió nélküli reális látásához és ahhoz is, hogy az eddigieknél jóval bővebb válogatásban állítsuk haladó hagyományainkat a szocialista nevelés szolgálatába. [4]

A hazaszeretetre nevelés néhány problémája

„A hazaszeretet egyike a legmélyebb érzelmeknek, mely elkülönült hazánk évszázados fennállása során gyökeresedett meg.” (Lenin) Kialakítása és elmélyítése minden nevelő legnemesebb feladata és alapvető kötelessége.

A szocialista hazafiságra való nevelés két évtized alatt szép eredményeket ért el hazánkban. Eredményeit a szocializmus építésében elért sikerek éppúgy bizonyítják, mint az elvi és módszertani cikkeken lecsapódott sok-sok tapasztalat.

Napjainkban az új, magasabb igények jelentkezése idején jól szerkesztett tankönyvek és segédletek, a nemzeti hagyományainkat feldolgozó szak- és szépirodalom bő áradása segítik az igaz hazafiság megteremtésére irányuló szándékot. Jelentős előrehaladást ért el iskoláink személyi állományának szakmai-módszertani kulturáltsága is. Az előrehaladás azonban nem fedheti el előlünk a máig nyúló problémákat.

A problémák egyik csoportja közvetlenül a nevelőkhöz, másik része a hosszú gyakorlat által konzervált téves nézetekhez, vagy esetleg a szakmai módszertani képzettség bizonyos fogyatékosságaihoz köthetik.

Tantestületi vitákon itt is, ott is elmondják kartársaink a szocialista patriotizmus követelményeit, bátran bírálják a múlt nacionalizmusát. Látszólag minden tiszta és világos. A problémák mélyebb boncolását azonban gyakran gátolja valami félelem, hogy az elmondandókat esetleg nacionalista ízünek találják. Gyakran tapasztalható valami szemérmes visszahúzóds is, mintha a hazafiság nem lenne korszerű, a mai pedagógus számára... Neveltetésünkénél, egyéni beállítottságunknál fogva lehet bennünk nacionalista beütés, de látnunk kell azt is, hogy az igaz hazafiaknak mindig volt erejük, hogy harcoljanak saját nacionalizmusuk ellen. A reális történelmszemléletre figyelmeztetnek bennünket *Radnóti Miklós* 1944-ben írt sorai:

„Hisz bűnösök vagyunk mi,
akár a többi nép.
S tudjuk miben vétkeztünk,
mikor, hol és miképp...”

A nacionalizmus elleni harc helyes formája nem az, hogy hallgatunk a „kényes” kérdésekről. Az sem, hogy a hibás nemzetiségi politika jóvátételére leszállítjuk évszázados eredményeink értékét. A magyar nép és haza szeretete nem nacionalizmus, ami

ellen harcolnunk kell. Ha a magyar nép szerepét olyan földön mutatjuk be, mely a történelmi fejlődés megállíthatatlan menete következtében ma nem tartozik hazánkhoz, — az nem irredentizmus. Múltunkat tennénk szegényebbé, ha lemondanánk történelmünk egyes fejezeteiről, az egész elidegeníthetetlen részéről. Akkor járunk el helyesen, ha magunkban is tudatosítjuk, hogy a magyar nép más népekkel együtt élt ezen a földön és nemcsak nacionalista emlékei vannak a közös múltnak, hanem pozitív élményei és eredményei is. [5]

A másik probléma, amelynek megoldása sokat lendítene a hazafias nevelés ügyén is, — a nevelő munka tudományossága és az általános iskolás korú tanulók életkori sajátosságai közötti látszólagos ellentét. Nem lehet eléggé elítélni azt a gyakorlatot, mely az oktató-nevelő munka színvonalának emelése címén a gazdasági-társadalmi törvényszerűségek ismertetésére, elvont politikai tanulságok levonására és bemagoltatására korlátozódik. Ez a módszer azonban nem az általános iskola tipikus hibája.

Nagy számmal vannak viszont olyan tanárok, akik jóhiszeműen, tanítványaik életkorára gondolva vulgarizálják a történelmet és ezzel, meghamisítván a valóságot, már a kialakulás kezdeti stádiumában megnyomorítják tanítványaik történet szemléletét. Ennek a gyakorlatnak az eredményeként születnek a korból kiszakított „hősök”, a semmit mondó üres frázisok.

Tudomásul kell vennünk, hogy tanítványainknak

„...már a legfiatalabb korban is helytálló ismereteket kell nyújtanunk. Az ismeretek kapcsán a tények és a belőlük levont általánosítások világnézeti fontosságát egyaránt hangsúlyoznunk kell. A megfelelő tényanyag hiánya megalapozatlanná teszi az általánosításokat. Az ilyen tudásra nem épülhet szilárd világnézet.” [6]

Ez a figyelmeztetés korántsem jelenti azt, hogy tanítványainknak kizárólag csak olyan ismereteket nyújthatunk, melyek számukra tudományosan is megalapozottak. A tudományos megalapozást mindig a tanulók fejlettségi szintjén értelmezzük s elkerülhetetlen, hogy olyan állítást is előlegezzünk számukra időnként, melyet az adott szinten nem lehet tudományosan igazolni.

A tudományosság igényét hangoztatva mindig gondolnunk kell arra, hogy a történelem kiemelkedő szereplőit, gazdasági-társadalmi folyamatait ezen a fokon csak szemléletesen mutathatjuk be. A gyakorlat azonban sokszorosan igazolja, hogy a társadalom törvényszerűségeinek még elemi szemléleti fokon történő feltárása is, fontos tényezője a helytelen nézetek elleni harcnak. [7]

A hazafiság kialakításának gyakorlatáról szólva példáinkat a XVI—XVII. századi történelmünkéből vettük. Részben azért, mert a tudományosság és életkor követelményeinek összehangolása a VI. osztályban a legnehezebb, részben pedig azért, mert tanítványaink

„a hazaszeretet lángoló izzású tüzét szemlélik a korszak hőseinek életében, tetteiben.” [8]

Minden tanár tudja, hogy ez a kor a magyar nemzeti öntudat modernkori fejlődésének kimeríthetetlen rezervoárja, de arra már kevesen gondolnak, hogy ugyanez a kor

„a maga érzelmileg fűtött hazafias pátoaszával az osztályok felett álló haza, az osztályelleneteket háttérbe szorító, mindenkire kiterjedő egységes nemzet megtévesztő és hamis képzetait hagyományozta az utókorra.” [9]

Meglepő talán, de a legnagyobb gondot e korszak tárgyalásakor éppen a haza és hazafiság fogalmának korszerű bemutatása jelenti. A parasztságnak pl. birtoka nem lévén, nem volt önálló hazája, se beleszólása az ország dolgaiba. A feudális rend

uralma nem jelentette a hazát számára, amiért érdemes lett volna harcolni. Ennek ellenére életre, halálra védte otthonát az országra rontó ellenség ellen. Elismerete a török is, hogy elszántan harcoltak feleségükért és gyermekeiért. Az otthon, a család, a szűk életlehetőség jelentette a hazát a paraszt számára, de az egész országot magába foglaló haza fogalmával a XVII. század végén is csak szórványosan találkozhatunk a paraszti világban.

A népi hősiesség vitathatatlan, de buktatót állít legjobb szándékaink elé is az idealizálás, a pozitív vonások egyoldalú kiemelése. Ezt a hibát akkor követjük el, ha pl. a végvári katonát elvont, színtelen hősnek rajzoljuk és nem embernek, aki csodára képes túlerőben levő ellenség ellen, helytáll a nélkülözésben, de ha másképpen nem tud megélni, kifosztja a falvakat. A valóság megmutatása mit sem von le harcainak eredményéből, mert nélkülük a háború pusztítása elnyelte a falvakat (pl. az Alföldön), s ezen túl az ellenség erejét állandóan örölvé védték a „maradék” hazát. Nincs szükségünk olyan magyarázatra sem, hogy a falvakkal elsősorban a végváriak között élő nemesek voltak kíméletlenek, mikor a falvak a hajdúkra panaszkodnak,

A hazafiságra nevelés szempontjából annak nincs semmi haszna, ha unalomig hangoztatjuk a nép szerepét a török- és a Habsburgok elleni harcban, ha nincsenek konkrét bizonyítékaink arra, hogy hogyan nőtt a nép küzdelme nagyszabású ellenállássá, hogyan morzsolta az ellenség erejét, saját pusztulásán keresztül védelmezve a hazát. Csak jól válogatott tényanyag felsorakoztatásával érhetjük el, hogy a nép hazaszeretete magával sodró példa helyett csak szólamyszerűen, mélyebb tartalom nélkül él ez tanítványainkban. [10].

Az általános iskolai tanár akkor is szembe találja magát a hazafiság problémájával, ha a volt uralkodó osztály kiemelkedő tagjait kell bemutatni tanítványainak.

A haza a feudális birtokos számára általában birtokát, jogait, a hatalomba való részesedést jelentette. Cselekedeteikben ritkán tudtak túlemelkedni birtokaik körén. Ebből a szempontból nézték a világ folyását. Csak kevesen voltak, akiknek az „édes haza, szerelmes haza” ennél többet jelentett volna. Nádasdy Tamás számára viszont, aki dunántúli birtokos volt, nemcsak a Dunántúl volt a haza, hanem Erdély is, melyben nemcsak a fogarasi uradalmat, saját birtokát látta, hanem Magyarország megmaradásának biztosítékát is.

„Ha a török egyszer leigazza Erdélyt és a Tiszától Erdélyig terjedő részeket — írja —, csekély gonddal és fáradsággal Magyarország maradékait is kezére kerítheti.” [11]

Ugyanígy vagyunk Bocskaival vagy a császár oldalán álló Esterházy Pál nádorral is. Az ő számukra a haza és a nemzet fogalma a szűkebb értelemben vett szülőföld jelentésén túl már az egész hazát jelenti s ugyanakkor meghatározott politikai szándékot, törekvést is takar. [12]

Amikor megállapítjuk, hogy az uralkodó osztály egy részének haza tudata gazdagabb volt, mint a jobbgyságé, azt is le kell szögeznünk, hogy az a hazatudat osztály jellegű, jobbggy ellenes volt és e téren nem volt lényeges különbség kuruc és labanc között. Erre azért kell felhívunk a figyelmet, mert vannak kartársaink, akik a hősoket — minden korban — csak egy síkban tudják elképzelni és rögtön zavarba jönnek, ha a történeti élet sokféleségével találkoznak. Itt van mindjárt Zrínyi, a szigetvári hős, a hazafias helytállás ragyogó példája.

A hazára törő ellenséggel nem ismert mást, mint a harcot életre halálra. Önként vállalta, hogy „az édes és végső pusztulásra jutott hazának hűségesen, állhatatosan s vidám ábrázattal” „vére ontásával, sőt feje veszedelmével szolgáljon.” Hős volt, de ugyanakkor korának szülőtte is: féktelen és erőszakos XVI. századi nagyrúr.

Hogy árnyaltabban lássuk a nemesi hazafogalom osztályjellegét, villantsuk még

fel egy századdal későbből Bónis Ferenc alakját. Ő is mártír. Zrínyi Péterékkal egy napon végezték ki Bécsben. A „Bónis Ferenc keserve” c. költeményben — a haza nyomorúságáról szólva, a halál küszöbén — így ír magáról:

„Sérelmes sebedet én gyakran kötöztem
Borral és olajjal szívesen öntöztem
Javaiddal magam sohasem töltöttem
Sőt a magamét is néha ráköltöttem”.

Egy nagyszerű hazafi számvetését és utolsó üzenetét tolmácsolják ezek a sorok. Tiszteletünkön és megbecsülésünkön nem fog csorba esni, ha azt is tudjuk erről a majorkodó, robotoltató középnemesről, hogy a rendkívüli szolgálatot megtagadó jobbágyot kemény téli időben

„rútul szidalmazván levonatta, s igen megverette, annak utána felvitette a várba s vasba verette, azután is egy néhányat veretett meg, ha mindjárt el nem mentek.”

Úgy gondoljuk ez a forrás sem rontja a halállal bátran szembenéző hazafi képét, csak kiegészíti, „a színtelen olajnyomatot hús-vér emberré teljesíti.” [13].

Ha a példák sorát napjainkig folytatnók, akkor is csak azt tudnánk mondani összefoglalóul, hogy ha nemzeti hagyományaink értékeit valóban hasznosítani akarjuk a hazafiságra nevelés érdekében, akkor mindig összekapcsoltan kell kezelnünk a haza és haladás, haza és osztályérdek kérdéseit.

Ugyanerre figyelmeztetnek kortársunk *Váci Mihály Elégia* c. költeményének utolsó sorai is:

„Tudod-e
milyen öntudat kopár öröme
húz-vonz, hogy e táj nem enged és
miféle gazdag szenvedés taszit ide?
Anyjához tér így a gyermek,
kit idegenben ütnek-vernek.
Igazán
csak itt mosolyoghatsz, itt sírhatsz
magaddal is csak itt bírhatasz, ok lélek!
Ez a hazám”.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Közköztudásügyi Minisztérium 1220—10/1950., valamint 1280—10/1950. sz.
- [2] Ady Endre: A nacionalizmus alkonya. Vál. cikkek és tanulmányok. Szépirodalmi Kiadó. 1954. 113. o.
- [3] Ágoston György: A kommunista erkölcs tartalma és az erkölcsi nevelés feladatai. Tankönyvkiadó. 1962. 78. o.
- [4] Bővebben: A nacionalizmus-vita történelemtanári szemmel. Történelemtanítás. 1969. 1. sz.
- [5] Sinkovics István: Hogyan nevel hazaszeretetre középkori történetünk? Felsőoktatási Szemle. III. évf. 12. sz. 550. o. alapján.
- [6] Horváth Lajos: A világnézeti nevelés időszerű kérdései. Tankönyvkiadó. 1963. 97. o.
- [7] Horváth Laios: I. m. 143—144. alapján.
- [8] Tanári kézikönyv az általános iskolai 5—6. osztályos történelem tanításához. 335. o.
- [9] Benczédi László: A haza és nemzetfogalom alakulása a késői feudalizmus korában. Századok. 1967. 6. sz. 1459. o.
- [10] Sinkovics István: Hogyan nevel hazaszeretetre középkori történetünk? Felsőoktatási Szemle. III. évf. 12. sz. alapján.
- [11] Sinkovics István: I. m. alapján.
- [12] Benczédi László: I. m. Századok. 1967. 6. sz. 1359. o.
- [13] Bónis Ferenc példáját: Benczédi, i. m. 1361. o. alapján.

